

Sygn. akt II CSK 614/09

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 maja 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Henryk Pietrkowski (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Syndyka Masy Upadłości „P.(...)”
Przedsiębiorstwa Budowlanego – Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w S.
przeciwko Przedsiębiorstwu Handlowo - Usługowemu „E.(...)”
A. D., R. S. – Spółce Jawnej w S.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej
w dniu 21 maja 2010 r.,
skargi kasacyjnej strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 18 czerwca 2009 r., sygn. akt I ACa (...),

uchyla zaskarżony wyrok i zmienia wyrok Sądu Okręgowego w S. z dnia 4 marca 2009 r. [sygn. akt VIII GC (...)] w ten sposób, że oddala powództwo i zasądza od powoda na rzecz pozwanego kwotę 19.450 (dziewiętnaście tysięcy czterysta pięćdziesiąt) zł tytułem kosztów procesu przed sądami pierwszej i drugiej instancji oraz kosztów postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 4 marca 2009 r. Sąd Okręgowy w S. zasądził od pozwanego Przedsiębiorstwa Handlowo – Usługowego „E.(...)” A. D., R. S. spółki jawnej w S. na rzecz powoda – syndyka masy upadłości „P.(...)” Przedsiębiorstwa Budowlanego spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w upadłości w S. kwotę 124.440 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 2 sierpnia 2007 r., a w pozostałej części (co do odsetek za okres wcześniejszy) powództwo oddalił. Powyższa suma zasądzona została jako równowartość koparko – ładowarki typu J.(...).

Apelacja pozwanego od tego wyroku została uwzględniona przez Sąd Apelacyjny jedynie częściowo – poprzez obniżenie zasądzonej kwoty do 102.000 zł i oddalenie powództwa w pozostałym zakresie.

Według zgodnych ustaleń obydwu Sądów umowa przewłaszczenia koparko-ładowarki została zawarta w dniu 30 czerwca 2004 r. pomiędzy nie będącym jeszcze wówczas w upadłości „P.(...)” a pozwanym, w formie pisemnej zwykłej, bez daty pewnej i zabezpieczała spłatę zobowiązań „P.(...)” z tytułu ceny materiałów budowlanych zakupionych u pozwanego. Wobec nieuregulowania tych długów, na początku września 2004 r. doszło do przejęcia koparko-ładowarki przez pozwanego i jej sprzedaży w celu zaspokojenia zobowiązań dłużnika. Sprzęt został oszacowany na kwotę 102.000 zł netto (124.440 zł brutto) i sprzedany przez pozwanego w dniu 27 września 2004 r. za cenę 90.000 zł netto. Następnego dnia Sąd Rejonowy w S. ogłosił upadłość spółki „P.(...)” obejmującą likwidację jej majątku. W dniu 7 października 2004 r. syndyk złożył pozwanemu oświadczenie, iż na podstawie art. 102 § 1 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – prawo upadłościowe i naprawcze (Dz. U. Nr 60, poz. 535, ze zm. – dalej powoływanej jako „u.p.n.”) uznaje za bezskuteczną w stosunku do masy upadłości czynność prawną przeniesienia prawa własności koparko-ładowarki i wezwał pozwanego do jej zwrotu, po czym 21 grudnia 2004 r. wytoczył powództwo o uznanie umowy zawartej 30 czerwca 2004 r. za bezskuteczną w stosunku do masy upadłości. Powództwo zostało ostatecznie uwzględnione 27 czerwca 2007 r. wyrokiem sądu odwoławczego, który przyjął, że powód miał interes prawny w ustaleniu co wchodzi w skład masy upadłości.

Niniejsze postępowanie obejmuje roszczenie powoda wywiedzione z art. 134 ust. 1. w zw. z art. 101 ust. 2 u.p.n. i ujęte w pozwie złożonym 30 czerwca 2007 r. Pozwany

bronił się zarzutem przedawnienia roszczenia i zarzutem potrącenia z wzajemną wierzytelnością o zapłatę.

Sąd Okręgowy stwierdził, że umowa o przewłaszczenie koparko-ładowarki na zabezpieczenie, z uwagi na brak zachowania wymaganej prawem formy szczególnej, na mocy dyspozycji art. 101 ust. 2 p.u.n. stała się bezskuteczna względem masy upadłości z chwilą ogłoszenia upadłości „P.(...)”. Tą kwestię przesądził prawomocnie wyrok z 27 czerwca 2007 r. Bieg terminu przedawnienia roszczenia zgłoszonego w niniejszej sprawie rozpoczął się więc, zgodnie z art. 120 § 1 k.c. oraz art. 101 ust. 2 p.u.n., w dniu 28 września 2004 r. Termin ten wynosił trzy lata, ponieważ roszczenie związane jest z prowadzeniem działalności gospodarczej (art. 118 k.c.). Nie upłynął jednak do chwili wytoczenia niniejszego powództwa, jego bieg przerwało bowiem w dniu 21 grudnia 2004 r. wytoczenie przeciwko pozwanemu powództwa o ustalenie bezskuteczności w stosunku do masy upadłości umowy o przewłaszczenie na zabezpieczenie. Sądy obydwu instancji, powołując się na judykaturę, wskazały, że określona w art. 123 § 1 pkt 1 k.c. czynność procesowa przerywa bieg przedawnienia roszczenia wtedy gdy można ją uznać za „przedsięwziętą bezpośrednio w celu dochodzenia lub ustalenia albo zaspokojenia lub zabezpieczenia roszczenia”. Czynnością tą może być więc złożenie powództwa o ustalenie, o ile powództwo takie nie zostanie oddalone z uwagi na to, że powodowi przysługiwało dalej idące roszczenie i nie ma interesu prawnego w żądaniu ustalenia. Ponieważ powództwo syndyka zostało uwzględnione, przedawnienia zaczęło biec na nowo dopiero od chwili prawomocnego zakończenia postępowania w sprawie o ustalenie (27 czerwca 2007 r.). Sąd Apelacyjny dodatkowo powołał się na stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w wyroku z dnia 4 października 2006 r. (II CSK 202/06. M. Prawn. 2006, nr 21, s. 1127), zgodnie z którym czynność procesowa przerywa bieg przedawnienia wówczas, gdy można ją uznać za przedsięwziętą bezpośrednio w celu dochodzenia lub ustalenia albo zaspokojenia lub zabezpieczenia roszczenia i gdy jest ona obiektywnie zdolna do osiągnięcia tego celu. Przyjął, że czynność przerywająca bieg terminu przedawnienia odnosi skutek tylko wobec roszczenia, którego dotyczy, nie zmienia natomiast sytuacji pozostałych roszczeń wynikających z danego stosunku prawnego. Uznał jednak za zbyt wąskie i niezgodne z celem art. 123 § 1 pkt 1 k.c. pojmowanie „bezpośredniości” w sposób wykluczający powództwo o ustalenie prawa, stanowiącego przesłankę roszczenia o zapłatę, spośród czynności podjętych bezpośrednio w celu ustalenia tego roszczenia dlatego tylko, że konkretna przesłanka (bezskuteczność umowy) nastąpiła z mocy prawa. O celowości i znaczeniu prawnym

wytoczenia powództwa o ustalenie przesądza jego uwzględnienie przez sąd. Ponadto Sąd II instancji wskazał na wnioski, jakie nasunęły mu się w wyniku analizy różnic treści art. 123 § 1 pkt 1 k.c. w porównaniu do poprzednio obowiązującego art. 111 pkt 2 ustawy z dnia 18 lipca 1950 r. – przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. Nr 34, poz. 311, oznaczane dalej jako „p.o.p.c.”). W ocenie tego Sądu art. 123 § 1 pkt 1 k.c. jest bardziej szczegółowy i rozszerza zakres zdarzeń skutkujących przerwaniem biegu przedawnienia także na czynności zmierzające do ustalenia, zaspokojenia lub zabezpieczenia roszczenia. Oznacza to, jego zdaniem, iż intencją ustawodawcy było wzmoczenie ochrony wierzyciela poprzez ograniczenie zastosowania instytucji przedawnienia do sytuacji, gdy wierzyciel rezygnuje w okresie przedawnienia z podjęcia przysługujących mu uprawnień umożliwiających zachowanie w pełni danego roszczenia. Warunek bezpośredniości czynności należy w rezultacie uznać za spełniony, gdy podjęta czynność dotyczy określonego roszczenia i ma wpływ na jego ustalenie albo możliwość uzyskania zaspokojenia. Przemawia za tym przypisanie skutku przewidzianego w art. 123 § 1 pkt 1 k.c. także zawezwaniu do próby ugodowej (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 czerwca 2006 r., III CZP 42/06, OSNC 2007, nr 4, poz. 54), chociaż nie jest to postępowanie gwarantujące wierzycielowi możliwość dochodzenia, ustalenia czy egzekwowania roszczenia. Skutek taki nastąpi tylko w razie zawarcia ugody. W judykaturze przyjmuje się jednak, że art. 123 § 1 pkt 1 k.c. nie wymaga, aby podjęta czynność stanowiła realizację roszczenia idącego najdalej.

Umnieszenie kwoty zasądzonej przez Sąd odwoławczy w stosunku do przyznanej przez Sąd pierwszej instancji, było związane z tym, że Sąd Okręgowy zasądził należność obliczoną według wyceny koparko-ładowarki ujętej brutto, natomiast Sąd Apelacyjny uznał, że brak było podstaw do doliczania stawki podatku VAT. Wyjaśnił, że art. 134 ust. 1 u.p.n. nakazuje wyrównanie uszczerbku w masie upadłości, uszczerbek ten zaś odpowiada kwocie, jaką masa upadłości uzyskałaby w razie sprzedaży rzeczy, która z tej masy ubyła. Ponieważ podatnik zobowiązany jest odprowadzić doliczony do ceny podatek VAT, w masie upadłości pozostałyby środki pieniężne w wysokości ceny netto. Z kolei świadczenie z tytułu zwrotu równowartości rzeczy nie jest świadczeniem podlegającym opodatkowaniu.

Od wyroku Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną złożył pozwany, opierając ją na podstawie naruszenia prawa materialnego (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) poprzez błędną wykładnię art. 123 § 1 pkt 1 k.c., której skutkiem stało się nietrafne przyjęcie, że doszło do przerwania biegu przedawnienia dochodzonego w niniejszej sprawie roszczenia o

zapłatę, podczas gdy złożenie pozwu o uznanie za bezskuteczną w stosunku do masy upadłości umowy o przewłaszczenie na zabezpieczenie koparko-ładowarki nie stanowiło czynności przedsięwziętej bezpośrednio w celu dochodzenia lub ustalenia roszczenia o zapłatę.

We wnioskach skarżący domagał się uchylenia w całości zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego i przekazania sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania; ewentualnie zmiany tego wyroku i oddalenia powództwa w całości oraz zasądzenia na rzecz pozwanego kosztów procesu za obie instancje oraz za postępowanie przed Sądem Najwyższym – według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarżący słusznie kwestionuje dokonaną przez Sąd Apelacyjny wykładnię art. 123 § 1 pkt 1 k.c. W doktrynie ani w orzecznictwie nie budzi wątpliwości, że zmiany legislacyjne jakie ustawodawca wprowadził określając w art. 123 § 1 pkt 1 k.c. wymagania stawiane czynności wierzyciela działającej przed organami powołanymi do rozstrzygnięcia sporów albo egzekwowania roszczeń, aby czynność ta spowodowała przerwę biegu przedawnienia, zmierzały do ograniczenia nazbyt szerokiego ujęcia działań wierzyciela zapobiegających prawnym konsekwencjom upływu czasu. Źródłem bardzo liberalnego rozumienia czynności przerywających bieg przedawnienia była kolejno regulacja zawarta w art. 279 pkt 2 k.z., a następnie sformułowany bardziej ogólnie przepis art. 111 pkt 2 p.o.p.c. Artykuł 279 pkt 2 k.z. precyzował szereg czynności wywołujących przerwę biegu przedawnienia. Były to wniesienie pozwu, przypozwanie, podniesienie zarzutu potrącenia w procesie, wnioski o nadanie klauzuli wykonalności lub o wszczęcie egzekucji, zgłoszenie wierzytelności w postępowaniu układowym lub upadłościowym, zgłoszenie u inspektora pracy wierzytelności z tytułu umowy o pracę. Nie był to jednak katalog zamknięty, o czym świadczyło kończące przepis stwierdzenie, że skutek taki następuje „w ogóle przez każdą czynność w postępowaniu sądowym, rozjemczym lub w postępowaniu przed sądem polubownym, przedsięwziętą przez wierzyciela celem ustalenia, zabezpieczenia lub dochodzenia wierzytelności”. W artykule 111 pkt 2 p.o.p.c. ustawodawca zrezygnował z konkretyzowania czynności przerywających bieg przedawnienia, poprzestając na stwierdzeniu, że taki skutek zostaje wywołany przez każdą czynność, przedsięwziętą w celu dochodzenia roszczenia przed sądem lub inną powołaną do tego władzą albo przed sądem polubownym. W rezultacie, mimo że art. 111 pkt 2 p.o.p.c. nie wskazywał już jako skutecznych czynności

mających na celu ustalenie lub zabezpieczenie wierzytelności (wymienianych w art. 279 pkt 2 k.z.), to jego wykładnia kładła nacisk przede wszystkim na określenie „każda czynność”, co pozwoliło na nader życzliwą interpretację, pozwalającą zaliczyć do czynności przerywających bieg przedawnienia np. zgłoszenie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych przed wytoczeniem powództwa (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1961 r., I CO 29/60, OSNC 1963/3/79), zabezpieczenie roszczeń o naprawienie szkody przez prokuratora w sprawie karnej (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 czerwca 1964 r., II PR 109/63, OSNC 1965/6/103), wniesienie pozwu zwróconego później z powodu jego nieopłacenia, chociaż przepisy stanowiły, że sąd nie podejmie żadnej czynności na skutek takiego pisma (orzeczenie Sądu Najwyższego z 22 maja 1957 r., IV CR 609/56, OSNCK 1958/4/105), czy też złożenie pozwu następnie cofniętego, mimo obowiązywania art. 209 § 2 d.k.p.c. nakazującego traktować taki pozew jako niebyły (orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 1952 r., C 625/52, OSNCK 1953/2/57). Dlatego zmiana stanu prawnego wywołana wejściem w życie kodeksu cywilnego, który w art. 123 § 1 pkt 1 określał czynności, powodujące przerwę biegu przedawniania w sposób nawiązujący do przyjętego w art. 379 pkt 2 k.z. *in fine*, kładąc jednocześnie nacisk na konieczność realizowania przez te czynności celu „bezpośrednio”, stanowiła wyraźne ograniczenie ochrony praw wierzyciela przed ich utratą na skutek upływu czasu. Aby przerwać bieg terminu przedawnienia wierzyciel musiał odtąd podjąć bardziej ukierunkowane działania. Sposób interpretacji wymaganej bezpośredniości czynności został wyjaśniony w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 2004 r. (III CZP 101/03, OSNC 2004/4/58). Za spełniające to wymaganie uznane zostały wszelkie czynności konieczne, czyli takie, których nie można ominąć w toku dochodzenia, ustalenia, zaspokojenia lub zabezpieczenia roszczenia.

W rozpatrywanej sprawie Sąd Apelacyjny uznał, że wytoczenie powództwa o ustalenie bezskuteczności umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie koparko-ładowarki spełniało wymaganie bezpośredniości, gdyż doprowadziło do ustalenia istnienia przesłanki dochodzonego obecnie roszczenia. Jedynie wówczas, kiedy umowa przewłaszczenia utraciła skuteczność w stosunku do masy upadłości, możliwe stawało się zgłoszenie roszczeń na podstawie art. 134 p.u.n. Stanowisko to słusznie kwestionuje skarżący podnosząc, że wprawdzie art. 123 § 1 pkt 1 k.c. zalicza do czynności przerywających bieg przedawnienia takie, których celem jest ustalenie roszczenia, jednak konieczna jest tożsamość roszczenia ustalanego i roszczenia co do którego biegnie przedawnienie. Ustalenie innego roszczenia czy stanu prawnego takiego skutku

nie powoduje. Przykładem z orzecznictwa służy wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 października 1971 r. (I CR 427/71, OSNC 1971/5/88), jak również wyrok tego Sądu z dnia 5 czerwca 2007 r. (I CSK 86/07, Lex nr 453747). W pierwszym z nich Sąd Najwyższy uznał, że powództwo o zwrot rzeczy nie przerywa biegu przedawnienia roszczenia o odszkodowanie za utraconą własność tej rzeczy, w drugim – że wniesienie powództwa o złożenie oświadczenia woli o przeniesieniu własności nieruchomości, oparte na twierdzeniu, iż nastąpiło skuteczne odstąpienie od umowy sprzedaży, nie może być uznane za czynność przerywającą bieg przedawnienia roszczenia o zapłatę reszty ceny za tą nieruchomość. Podobnie rzecz się ma w rozpatrywanej sprawie. Przedmiotem powództwa o uznanie umowy za bezskuteczną było stwierdzenie, że umowa przewłaszczenia na zabezpieczenie, zawarta 30 czerwca 2004 r., z chwilą ogłoszenia upadłości spółki „P.(...)” utraciła prawną skuteczność wobec masy upadłości. Rezultatem tego ustalenia było wyjaśnienie spornej między stronami kwestii, czy kwestionowana umowa odpowiadała czy też nie odpowiadała kryteriom określonym w obowiązującym wówczas art. 101 ust. 2 p.u.n. Z kolei aktualnie zgłoszone żądanie dotyczy zapłaty równowartości pieniężnej maszyny budowlanej otrzymanej od „P.(...)” na podstawie tej umowy. Ustalenie bezskuteczności umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie nie przesądzało o rodzaju roszczenia (o wydanie, o zapłatę), o jego rozmiarze, ani nawet o jego istnieniu (por. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 1999 r., I PKN 685/98, Prok. I Pr. – wkł. 2000/2/32). Potwierdzało jedynie istnienie od chwili ogłoszenia upadłości przesłanki do ewentualnego kierowania przez syndyka roszczenia wywiedzionego z art. 134 ust. 1 p.u.n. przeciwko stronie umowy przewłaszczenia. Ustalenie przesłanki istnienia roszczenia nie jest równoznaczne z ustaleniem roszczenia z art. 134 ust. 1 p.u.n. Nie jest też czynnością konieczną dla jego dochodzenia. W konsekwencji wykładnia art. 123 § 1 ust. 1 k.c. dokonana przez Sąd Apelacyjny rozszerza jego zastosowanie na czynność nie powiązaną bezpośrednio, lecz jedynie pośrednio z roszczeniem stanowiącym obecnie przedmiot sporu. Tymczasem przepis powyższy kładzie nacisk na bezpośredniość działań wierzyciela i tylko z takimi działaniami wiąże skutek w postaci przerwy biegu przedawnienia. Cechę bezpośredniości wykazują jedynie czynności, które bądź dotyczą dochodzenia, ustalenia, zabezpieczenia lub zaspokojenia samego roszczenia, bądź stanowią krok konieczny do jego ustalenia lub zapewnienia jego realizacji. Powództwo o ustalenie powstającej z mocy prawa bezskuteczności umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie nie wpływa na ustalenie, zabezpieczenie, zaspokojenie ani możliwość dochodzenia

roszczenia o zwrot przedmiotu bądź równowartości przedmiotu, który wyszedł z majątku upadłego w wyniku bezskutecznej umowy, a w konsekwencji nie powoduje przerwy biegu przedawnienia tego roszczenia na podstawie art. 123 § 1 pkt 1 k.c. Oznacza to, że rozpatrywane powództwo o zapłatę równowartości urządzenia uległo przedawnieniu z upływem trzyletniego terminu liczonego od dnia uprawomocnienia się postanowienia o ogłoszeniu upadłości „P.(...)” (art. 118 k.c.), więc pozwany podniósł skuteczny zarzut z tego tytułu.

Ponieważ skarga kasacyjna opiera się wyłącznie na podstawie naruszenia prawa materialnego i podstawa ta okazała się uzasadniona, zachodziły przesłanki do wydania wyroku reformatoryjnego – uchylającego zaskarżone rozstrzygnięcie uwzględniające powództwo i zmieniającego wyrok Sądu pierwszej instancji poprzez oddalenie w całości zgłoszonego żądania (art. 398¹⁶ k.p.c.).

Rozstrzygnięcie o kosztach procesu obejmuje koszty poniesione przez pozwanego w postępowaniu przed sądami powszechnymi oraz przed Sądem Najwyższym wyliczone według norm przepisanych (art. 98 § 1 i 3 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ i art. 391 § 1 k.p.c.).